

DOI: 10.51728/ZRIPF202501026H

Prethodno saopćenje

Preliminary note

Primljeno 29.08.2025.

Prof. dr. sc. Esmir M. Halilović

Islamski pedagoški fakultet Univerziteta u Zenici
esmir_h@yahoo.com

SADNICA NA KRAJU SVIJETA: ISLAMSKO-EGZISTENCIJALNA ETIKA POZNATOG HADISA MUHAMMEDA, A.S.

Sažetak

U ovom radu analiziramo poznati hadis Allahovog Poslanika, s.a.v.s., koji glasi: "Ako nastupi Sudnji dan, a u ruci nekoga od vas je sadnica, pa ako je može posaditi prije nego što nastupi – neka je posadi." Ovaj naizgled jednostavni savjet nosi duboku simboliku moralne obaveze djelovanja bez obzira na ishod. Kroz islamsku teološku a posebno pragmatičnu i ekološku etiku i savremenu pozitivnu psihologiju, rasvjetljavamo savremene poruke ovog hadisa. Naglašavamo simboliku čina sadnje u trenucima krajnje neizvjesnosti, vrijednost reda i odgovornosti naspram haosa, te relevantnost ove poruke u kontekstu savremenih ekoloških kriza, globalnih društvenih previranja i gubitka smisla kod velikog broja ljudi. Hadis o sadnji pred nastupanje Sudnjeg dana iskazuje trajnu važnost činjenja dobra, ukazujući da red, smisao i odgovornost ostaju temeljne vrline čak i na pragu apokalipse.

Ključne riječi: hadis o sadnici; islamska egzistencijalna etika; ekološka svijest u islamu; odgovornost i smisao.

Uvod

Hadis o sadnici pred Sudnjim danom jedan je od najinspirativnijih narativa u hadiskoj tradiciji u pogledu poziva na

činjenje dobra i principijelnost u istom. Njegova snaga leži u jednostavnoj, ali snažnoj poruci: djeluj moralno i korisno, bez obzira na spoljašnje okolnosti. U vremenu globalnih ekonomskih, društvenih i ekoloških kriza, ratova i moralnog relativizma koji je zahvatio veliki dio ljudskog roda, ovaj hadis postaje sve aktualniji kao podsjetnik na dužnost odgovornog djelovanja u svim mogućim situacijama. Čak i kada se čini da je svaki napor uzaludan, vjerniku je naređeno da se ne predaje beznađu. Ovaj koncept odjekuje ne samo islamskom etikom već i mnogim aspektima savremene pozitivne psihologije, NLP-a, socijalne psihologije... Primjerice, mnogi psiholozi i savremeni filozofi u svojim djelima pozivaju na preuzimanje lične odgovornosti kao temelja smislenog života, što se može dovesti u vezu s porukom spomenutog hadisa. Kroz naredna poglavlja istražiti ćemo tekst i vjerodostojnost hadisa, slične i povezane hadise i učenja u islamu, tumačenja klasičnih i modernih učenjaka, te paralele s filozofijom odgovornosti i društvenom i ekološkom sviješću. Poseban akcenat stavljen je na simboliku čina sadnje i poruku koju ovaj hadis šalje savremenom čovjeku, posebno u kontekstu izazova s kojima se suočava islamski svijet i ljudski rod u cjelini.

Tekst hadisa i njegova vjerodostojnost

Tekst hadisa o kojem raspravljamo prenosi se od Enasa b. Malika, r.a., a glasi:

„Ako nastupi Sudnji dan, a u ruci nekoga od vas se nađe sadnica, pa ako je može posaditi prije nego što nastupi – neka je posadi.“

Ovaj hadis zabilježili su imam Ahmed u svom *Musnedu* i imam Buhari u zbirci *Al-Adab al-Mufrad*. Hadis je klasificiran kao vjerodostojan ili dobrog stepena pouzdanosti (hasen). Šejh Albani u svojoj ocjeni *El-Edeb El-mufreda* ocijenio ga je sahihom (vjerodostojnim) (Muhammad i Davis, 2023)

Prenosi se sljedećim riječima u originalu:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ:
إِنْ قَامَتِ السَّاعَةُ وَفِي يَدِ أَحَدِكُمْ فَسِيلَةٌ، فَإِنْ اسْتَطَاعَ أَنْ لَا تَقُومَ حَتَّى يَغْرُسَهَا، فَلْيَغْرُسْهَا
(*El-Adeb el-Mufred*, br. 479; *sahih predaja*)

U drugoj predaji, koju bilježi imam Ahmed (*Musned Ahmed*, br. 12491), hadis glasi vrlo slično:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:
إِنْ قَامَتِ السَّاعَةُ وَفِي يَدِ أَحَدِكُمْ فَسِيلَةٌ، فَلْيَغْرِسْهَا

(*Musned Ahmed, br. 12491–lanac prenosilaca je dobar, hasen, prema ocjeni brojnih muhaddisa.*)

Imam el-Bezzar u svom *Musnedu* također prenosi gotovo identičnu verziju ovih Poslanikovih, s.a.v.s., riječi:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ:
إِذَا قَامَتِ السَّاعَةُ وَفِي يَدِ أَحَدِكُمْ فَسِيلَةٌ، فَاسْتَطَاعَ أَنْ يَغْرِسَهَا قَبْلَ أَنْ يَفُومَ، فَلْيَغْرِسْهَا
(*Musned el-Bezzār–bilježi se sa dobrim lancem prenosilaca.*)

Važno je napomenuti da su ovaj hadis i njegove varijante smatrani vjerodostojnim od strane istaknutih kako klasičnih tako i savremenih hadiskih stručnjaka. Šuajb al-Arnaut, poznati muhaddis, ocijenio je prvu verziju hadisa (iz „Musneda“ imama Ahmeda) vjerodostojnom u skladu sa kriterijima imama Muslima. Time je potvrđena autentičnost poruke koju ovaj hadis prenosi, što mu daje potrebnu težinu u raspravama o društvenoj etici i muslimanskom djelovanju.

Značenje hadisa: Riječ *fasīlah* u izvornom tekstu označava mladu palmu ili sadnicu bilo koje biljke. Na osnovu ovog jezičkog značenja, poruka hadisa je krajnje jasna – i u momentu kada svijet doslovno propada (Kijametski dan nastupa!), vjernik ima obavezu završiti dobro djelo koje mu je pri ruci, ma kako se ishod činio beznačajnim. Ovakav naglasak na čin, a ne na rezultat, duboko je ukorijenjen u islamskoj teološkoj ali i praktičnoj etici. Uzvišeni Allah gleda na naša srca, iskrenost i trud čovjeka, dok su konačni ishodi u Njegovoj ruci. Upravo zato se vjerniku poručuje da nastavi saditi, metaforično i doslovno, sve do posljednjeg daha na ovome svijetu.

Slične predaje i poruke u njima

Ova poruka o neprekidnom činjenju dobra odjekuje i u drugim hadisima Allahovog Poslanika, s.a.v.s. Navešćemo nekoliko sličnih hadisa koji osnažuju princip korisnog djelovanja i nakon što čovjek možda neće vidjeti plodove tog djelovanja:

a) *Kontinuirano dobro djelo nakon smrti:*

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ:
إِذَا مَاتَ الْإِنْسَانُ انْقَطَعَ عَنْهُ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثٍ: صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ، أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ، أَوْ وَلَدٍ
صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ

„Kada insan umre, prestaju njegova djela osim u jednom od tri slučaja: trajne sadake, korisnog znanja ili dobrog djeteta koje čini dovu za svoga roditelja.“ (Sahih Muslim, br. 1631)

Dobro koje čovjek ostavi iza sebe ima trajnu vrijednost. Ovaj hadis ističe koncept *sadake džarije* (trajna, tekuća sadaka/milostinja) – dobrih djela čija korist nastavlja *teći* i nakon smrti onoga koji ih je učinio. Sadnja drveća ili biljke koja će nastaviti hraniti i koristiti drugima odličan je primjer trajnog dobra koje donosi nagradu čak i kada je čovjekovo ovozemaljsko djelo okončano. Upravo zato se poruka sadnje sadnice može razumjeti kao poziv na ostavljanje trajne koristi drugima, slično kao i druge forme trajnog dobra spomenute u hadisu (korisno znanje i dobro odgojeno dijete).

b) *Ni jedno dobro djelo nije bezvrijedno:*

عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ:
لَا تَحْقِرَنَّ مِنَ الْمَعْرُوفِ شَيْئًا، وَلَوْ أَنْ تَلْقَى أَخَاكَ بِوَجْهِ طَلْقٍ

„Od Ebu Zerra, r.a., se prenosi da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., kazao: „Ne podcjenjuj ni jedno dobro djelo! Pa makar da sretnješ svoga brata sa vedrim licem.“ (Sahih Muslim, br. 2626)

Poslanik, s.a.v.s. nas uči da ni najmanje dobro djelo ne treba potcijeniti. Čak i osmijeh upućen bratu muslimanu ubraja se u sadaku (dobro). Ovaj nas hadis uči da nijedno djelo koje je po svojoj prirodi dobro i pozitivno nije bez vrijednosti pred Uzvišenim Allahom. U kontekstu naše teme, čin sadnje sadnice – iako se može učiniti beznačajnim u trenutku smaka svijeta – nije besmislen. Svako dobro, ma koliko maleno izgledalo, ima vrijednost.

c) *Vrijednost čovjeka kroz njegovu korisnost drugima:*

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ:
خَيْرُ النَّاسِ أَنْفَعُهُمْ لِلنَّاسِ

„Od Džabira b. Abdullaha, r.a., se prenosi da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao: „Najbolji ljudi su oni koji koriste drugim ljudima!“ (Taberani, *Al-Mu'džam al-Kabīr*, br. 5786)

Ovo je snažan podsjetnik da se vrijednost čovjeka ne mjeri samo njegovom pobožnošću u izolaciji i van društvenog konteksta,

već i njegovim doprinosom zajednici i općem dobru. Sadnja drveća ili bilo kakvo poboljšanje okoline – prirodne ili društvene, koje koristi drugima uklapa se u ovaj princip – čini nas korisnim ljudima čije djelo nadilazi vlastiti interes na ovome svijetu. Islam uči da vrijednost čina ne zavisi od neposrednog i vidljivog rezultata. Vrijednost je u pokornosti Uzvišenom Stvoritelju i očuvanju moralnog poretka do posljednjeg daha.

d) *Pohvala rada i truda vlastitim rukama:*

عَنْ الْمُقَدَّامِ بْنِ مَعْدِي كَرَبٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:
مَا أَكَلَ أَحَدٌ طَعَامًا قَطُّ خَيْرًا مِنْ أَنْ يَأْكُلَ مِنْ عَمَلٍ يَدِهِ، وَإِنَّ نَبِيَّ اللَّهِ دَاوُدَ كَانَ يَأْكُلُ مِنْ
عَمَلِ يَدِهِ

„Od Mikdada b. Ma'dija se prenosi da je Vjerovjesnik, s.a.v.s., kazao: „Niko neće jesti bolju opskrbu od one koja je plod njegovih ruku. I zaista je vjerovjesnik Davud jeo opskrbu koja je plod njegovih ruku.“ (Sahih el-Buhari, br. 2072)

Najbolja hrana koju čovjek može okusiti jeste ona zarađena vlastitim radom. Ovim hadisom Poslanik, a.s., uzdiže rad i ulaganje trud kao izuzetno plemenite aktivnosti. U jednoj drugoj ravni, ovaj hadis bi se mogao posmatrati i kao poticaj na sadnju i uzgoj organske hrane kako za vlastite potrebe tako i za širu upotrebu, međutim, to može biti tema nekog drugog istraživanja. Spominjući poslanika Davuda a.s., koji je bio kralj ali je ipak vlastitim rukama zarađivao za život, naglašava se da je rad častan i poželjan. U našem kontekstu, sadnja i poljoprivreda spadaju u takav koristan rad. Vjernik treba biti aktivan i produktivan, ulagati trud da nešto proizvodi i doprinosi – što uključuje i sadnju drveća, uzgajanje hrane, bavljenje zanatima i sl. Čak i u vremenu *kraja*, ostati predan korisnom radu znači ostati vjeran islamskim vrijednostima.

Ovih nekoliko predaja koje smo naveli, pored mnogih drugih čiji spomen bi znatno proširio ovaj rad, zajedno predstavljaju konzistentnu sliku: Islam potiče vjernika na stalno činjenje dobra, korisnost i rad, bez obzira na okolnosti ili očekivani rezultat. Ni jedno dobro djelo nije suvišno ili bezvrijedno; naprotiv, svako iskreno uloženo dobro ostavlja trag – bilo materijalno kroz korist drugim stvorenjima, bilo duhovno kroz nagradu kod Uzvišenog Allaha, dž.š. U tom svjetlu, hadis o sadnji sadnice pred Sudnji dan samo je dramatičan, krajnji primjer principa koji prožima cjelokupnu islamsku etiku.

Komentari islamskih učenjaka

Kroz stoljeća, brojni islamski učenjaci su tumačili ovaj hadis i isticali njegove moralne implikacije. Hafiz Ibn Hadžer el-Askalani (1372–1449), poznati komentator hadisa, također tumači ovaj hadis kao svezemenski poziv na kontinuirano činjenje dobra bez obzira na očekivani ishod. ((Ibn Ḥajar al-‘Asqalānī, 1959/1995, tom 5., komentar Fathu al-Bārī) Drugim riječima, vjernik treba da čini ono što je ispravno pred Uzvišenim Allahom, pa makar rezultat njegovog truda bio neizvjestan ili ga on lično ne doživio. Slično tome, imam Nevevi (1233–1277) u svome komentaru Muslimovog „Sahiha“ naglašava vrijednost djela čije plodove možda sami nećemo vidjeti. U komentaru sličnih hadisa, imam Nevevi ističe da se dobra djela ne cijene samo po njihovim neposrednim plodovima, nego i po njihovoj intrinzičnoj moralnoj vrijednosti i iskrenoj namjeri. Posaditi sadnicu koja možda neće ni izrasti do trenutka propasti svijeta jeste čin koji ima svoju vrijednost jer odražava pokornost Uzvišenom Allahu i nastojanje da se održi red do samog kraja. Ovakva tumačenja učenjaka ukazuju da je suština hadisa u tome da vjernik treba biti principijelan i dosljedan u činjenju dobra, oslanjajući se na Stvoritelja za konačan uspjeh ili plod tog truda. Nagrada kod Uzvišenog Allaha ne zavisi od toga da li smo vidjeli plod našeg djela, već od toga da li smo ga učinili iskreno i u duhu dobročinstva. Upravo to je i srž ovog hadisa.

Islamsko-egzistencijalni imperativ djelovanja

Jedan od načina da se dublje razumije poruka hadisa o sadnji sadnice pred Sudnji dan jest da je posmatramo kroz prizmu savremenog shvatanja smisla života. Hadis, naime, sugerira da smisao i moralnost djelovanja ne zavise od spoljašnjih okolnosti, ma koliko one bile apsurdne ili beznadežne. Ova tema – traženje smisla uprkos apsurd – centralna je i za egzistencijalnu misao 20. vijeka (primjerice kod filozofa kao što su Albert Kamus ili Viktor Frankl). U novije vrijeme, klinički psiholog i filozof dr. Jordan B. Peterson zagovara sličnu ideju u popularnoj formi. Peterson u svojoj knjizi *"12 pravila za život"* (*12 Rules for Life*, 2018) često govori o važnosti preuzimanja odgovornosti i stvaranja reda u vlastitom životu kao odgovora na kaos koji nas okružuje. On ističe da se istinski smisao života pronalazi u dobrovoljnom preuzimanju

tereta odgovornosti, čak i kada se suočavamo s patnjom i neizvjesnošću. Jedan od njegovih uvida glasi: *"Red je ono što znamo; kaos je ono što ne znamo. Smisao života rađa se na mjestu njihove ravnoteže – u odgovornoj akciji uprkos katastrofi."* (Peterson, 2018). Ova njegova misao u suštini odražava isto načelo koje nalazimo u hadisu o sadnici: činiti ono što je ispravno i smisleno (uspostavljati red) čak i usred haosa i nadolazeće katastrofe.

Čovjek ne smije klonuti pred kaosom (bilo da je to globalna kriza ili lična tragedija), već treba pronaći smisao tako što će djelovati odgovorno i moralno. Smisao nije nešto što pasivno pronađemo, nego nešto što pratimo svojim postupcima. Poruka bi mogla biti *"Postupaj kao da tvoj čin ima značaj za cijeli svijet – jer to je jedini način da tvoj život ima smisla."* Ova poruka je saglasna sa porukom Poslanikovog, s.a.v.s., hadisa: i kada se svijet ruši, tvoj jedan mali čin dobra ima vrijednost i može biti presudan – ako ni za šta drugo, onda za oblikovanje tvog karaktera i ispunjavanje tvoje dužnosti pred Gospodarem svih svjetova.

Možemo reći da hadis o sadnji sadnice pred Sudnji dan predstavlja egzistencijalni imperativ djelovanja u islamskom ruhu. To je imperativ da se čovjek ne preda besmislu i očaju, već da afirmira smisao kroz činjenje dobra. Baš kao što Sizif u „Mitu o Sizifu“ u Kamusovoj filozofiji pronalazi smisao gurajući kamen uz brdo iznova, svjestan apsurdna ali prkoseći mu, tako i vjernik pronalazi smisao u tome da nastavi saditi i graditi čak i kada je sve osuđeno na propast. Naravno, razlika je u perspektivi: u islamu, za razliku od apsurdizma i egzistencijalističkog nihilizma, taj čin nije uzaludan jer Uzvišeni Allah vidi i vrednuje svačiji trud. Time se apsurd i besmisao nadvladava vjerom u viši smisao koji možda nije odmah očigledan čovjeku.

U ovome pristupu vidimo i prisutnost islamskog principa *tevekkula* (oslanjanja na Uzvišenog Allaha nakon uloženog truda) kao i *ihsana* (nastojanja ka izvrsnosti i usavršavanju vlastite duše) gdje čovjek upravo postupa na način da – iako on ne vidi Uzvišenog Allaha, ima svijest i ubjeđenje da On njega uvijek vidi, kako stoji u vjerodostojnom hadisu o Džibrilu i njegovoj posjeti Poslaniku, s.a.v.s.:

وَالْإِحْسَانُ أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ، فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ

“A *ihsan* je da obožavaš Allaha kao da Ga vidiš; pa ako Ga ne vidiš, On tebe sigurno vidi.” (*Sahih Muslim, Kitab el-Īmān, hadis br. 8*)

Vjernik čini dobro zbog zapovijedi i zadovoljstva Božijeg, a ne nužno zbog očekivanog rezultata. Upravo to je islamska *egzistencijalna etika* ovog hadisa: djelo ima vrijednost samo po sebi, kada je učinjeno ispravno i s dobrom namjerom, i ta vrijednost ne nestaje čak ni ako svijet nestaje oko nas.

Ovakav stav ima duboke posljedice po čovjekovu psihologiju i duhovnost. On uliva unutarnju stabilnost – jer čovjek koji živi po ovom principu neće očajavati ni u najtežim trenucima, znajući da smisao ne leži u spoljašnjim uspjesima već u unutarnjoj vjernosti principu. Također, ovaj stav daje moralnu jasnoću – vjernik uvijek zna šta mu je činiti: činiti dobro koje je u njegovoj moći, pa makar to bio i mali gest, poput sadnje sadnice ili običnog osmijeha, u bilo kojem trenutku života.

Rezimirano, kroz egzistencijalni imperativ djelovanja vidimo da je hadis o sadnici poruka o trijumfu smisla nad besmisлом kao i reda i rada nad haosom. Dok neki filozofi naglašavaju lično preuzimanje odgovornosti kao lijek protiv besmisla modernog doba, islamska verzija – utjelovljena u ovom hadisu – govori nam da je preuzimanje moralne odgovornosti i nastavljanje korisnog djelovanja dužnost vjernika datog od Uzvišenog Allaha, i da upravo u tome leži smisao čovjekovog slobodnog djelovanja.

Ekološka etika u islamu

Osim islamsko-egzistencijalne poruke, hadis o sadnji sadnice ima očiglednu ekološku dimenziju. Ne iznenađuje stoga da se ovaj hadis često navodi u savremenim raspravama o islamskoj ekološkoj etici. U njemu mnogi autori vide sažet izraz islamskog odnosa prema prirodi i okolišu – odnos skrbništva, odgovornosti i nade.

U Kur'anu je čovjek opisan kao halifa (namjesnik, upravitelj) na Zemlji: “*I kada Gospodar tvoj reče melecima: ‘Ja ću na Zemlji halifu postaviti’...*” (El-Bekare, 30). Biti *halifa* znači imati povjerenu odgovornost upravljanja Zemljom na način koji je u skladu s Allahovim uputama. Priroda je emanet (povjereni dar) čovjeku, i čovjek je dužan da se prema njoj ophodi s pažnjom i poštovanjem, kao prema Allahovom stvaranju i stvorenju. Poslanik

Muhammed, a.s., kroz brojne hadise naglasio je odgovornost za okoliš: zabranio je bespotrebno uništavanje biljaka i životinja, poticao umjerenost i zabranu rasipanja, govorio o nagradi za napajanje žedne životinje itd.

Primjer hadisa koji se također često citira u kontekstu islamske vizije ekologije, a koji ima sličnosti sa tematiziranim hadisom, jeste:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَغْرِسُ غَرْسًا أَوْ يَزْرَعُ زَرْعًا، فَيَأْكُلُ مِنْهُ طَيْرٌ أَوْ إِنْسَانٌ أَوْ بَهِيمَةٌ، إِلَّا كَانَ لَهُ بِهِ صَدَقَةٌ

„Od Enesa b. Malika, r.a., se prenosi da je Allahov Poslanik, s.a.v.s. rekao: „Ni jedan musliman neće posaditi neku vočku ili posijati nešto, pa da od toga jedu ptice, ljudi ili životinje a da mu to neće biti upisano kao sadaka.“ (Buharija i Muslim)

Ovaj hadis jasno stavlja do znanja da briga o biljkama i životinjama ima duhovnu vrijednost: hraniti Allahova stvorenja (čak i indirektno, sadnjom voća, drveća i sl.) smatra se dobrim djelom za koje slijedi nagrada. Dakle, sadnja drveća i briga o zemlji nisu puki ovosvjetski i ekonomski poslovi, nego mogu poprimiti oblik ibadeta kada se rade u ispravnoj namjeri.

Savremeni islamski ekolozi i istraživači ističu da hadis o sadnji sadnice dok Sudnji dan nastupa prenosi najviši mogući nivo ekološke svijesti – onaj u kojem se čovjek brine o životnoj sredini čak i kada više nema nade da će od toga personalno profitirati. Richard C. Foltz (2003), u zborniku *"Islam and Ecology: A Bestowed Trust"*, navodi ovaj hadis kao primjer krajnje ekološke odgovornosti: čak i kada je sve izgubljeno, čin sadnje ima vrijednost jer je "sadnja dobra sama po sebi, i treba se nastaviti čak i kada je sva nada izgubljena" (Mian, Khan, & Rahman, 2013) Drugim riječima, očuvanje života i prirode je vrijednost po sebi u islamskoj misli. Čovjek je dužan nastaviti održavati i graditi svijet do posljednjeg trena svog postojanja na njemu. Time se afirmiše stav da priroda ima svoje pravo i vrijednost neovisno o čovjekovoj neposrednoj koristi.

Ovaj hadis se često citira u akademskim radovima koji se bave islamskom ekologijom. Foltz ga opisuje kao *"izraz najviše moguće ekološke odgovornosti u trenutku kada čak i nada izumire"* (environment-ecology.com.) Vjernik ne sadi drvo zato da bi nužno jeo njegov plod, već zato što je sama sadnja znak moralne

prisutnosti čovjeka na Zemlji i izraz pokornosti Bogu (Karić, 2009). Drugim riječima, mi brinemo o Zemlji jer nam je to Božija zapovijed i moralna dužnost, a ne samo zbog puke koristi. Ovakav stav prevenira takozvani utilitaristički odnos prema prirodi (istinski vrijedi samo ono od čega imamo koristi) i umjesto toga uvodi duhovnu dimenziju: brinemo jer je to ispravno i Uzvišenom Allahu drago, a ne samo korisno.

Još jedna dimenzija ekološke etike koju ovaj hadis otvara jeste optimizam i nada. Dok mnoge moderne diskusije o klimatskim promjenama i ekološkim katastrofama mogu skliznuti u fatalizam ("ionako smo prekasno reagirali, planeta propada"), islamski etos takav defetizam ne prihvata. Hadis nas uči da moramo činiti ispravne stvari bez obzira na sve. Čak i ako smo svjesni da možda ne možemo zaustaviti velike planetarne procese, dužni smo učiniti ono što je do nas – posaditi svoju "sadnicu", smanjiti štetu, pomoći nekom biću, popraviti makar mali dio svijeta oko sebe.

U Kur'anu se kaže: *"I svi će Mu na Sudnjem danu doći pojedinačno"*, (Merjem, 95) – aludirajući da će svako od nas pojedinačno odgovarati za svoja djela. Mi nećemo biti pitani jesmo li spriječili klimatske promjene globalno, ali ćemo biti pitani jesmo li učinili ono što smo mogli u svom domenu.

Islamska ekološka etika, sumirana u hadisu o sadnici, spaja teocentrični pogled na svijet (Uzvišeni Allah je Stvoritelj svega i sve ima vrijednost kao njegovo stvaranje) sa odgovornošću čovjeka kao upravitelja. Priroda je povjerena čovjeku, ali ne da je eksploatira nemilosrdno, nego da je čuva i unaprjeđuje. Poslanik a.s. rekao je: *"Svijet je zelen i lijep, a Allah vas je na njemu učinio namjesnicima da vidi kako ćete postupati"* (Muslim). Ova predaja direktno ističe da je svijet Božija bašta povjerena nama.

Stoga, saditi drveće, uređivati okoliš, štititi životinje i prirodne resurse – sve su to činovi koji imaju dvostruku korist: održavaju životnu sredinu i istovremeno služe kao duhovna djela poslušnosti Stvoritelju. U hadisu o sadnji sadnice u času kataklizme, vidimo krajnju konsekvencu tog učenja: *nastavi biti dobar upravitelj zemlje čak i kad je kraj vremena*. To je čin ibadeta (obožavanja Boga), jer time potvrđuješ svoju vjeru u Njega i odgovornost koju ti je dao, bez obzira što više neće biti nikoga da materijalno iskoristi tvoj trud.

Savremeni učenjaci poput šejha Ibn Baza (1910–1999) također su komentirali ovaj hadis. Ibn Baz je rekao da on znači *“podsticanje na dobra djela. Poznato je da kada čas (Sudnji dan) dođe, ništa se više neće moći uraditi, pa je Poslanik time htio reći da ljudi treba da rade dobra djela i da vjernik treba da bude čovjek od rada, a ne besposličar. Treba da bude aktivan, bilo u poljoprivredi, zanatstvu, pisanju ili nečemu drugom korisnom; ne treba da bude pasivan.”* (Muhammad i Davis, 2023) Ovakvo tumačenje savremenih učenjaka dodatno potvrđuje da islam ne odobrava pasivnost ni u jednom stanju, već poziva vjernika na proaktivnost i korisnost do samog kraja života.

Ukratko, ekološka etika u islamu, ilustrirana ovim hadisom, kazuje da su briga o prirodi, kontinuiran rad na zemlji i očuvanje života sastavni dio islamskog svjetonazora. To nije nešto sporedno ili novo nametnuto modernom senzibilitetu, već organski dio vjere od samih njenih početaka. Činjenica da je Poslanik a.s. dao ovakav savjet implicira duboko ukorijenjenu svijest o vrijednosti svake sadnice, svakog stabla i uopće života na Zemlji, kao i svijest o odgovornosti čovjeka da bude dobročinitelj prema okolišu.

Arhetipski značaj sadnice

Čin sadnje malog drveta neposredno prije smaka svijeta ima ne samo etičku i ekološku vrijednost, već i simbolički, arhetipski značaj. Kroz prizmu religije i psihologije, *sadnica* se pojavljuje kao univerzalni simbol života, obnove i nade.

U mnogim kulturama i mitovima drvo ili biljka simboliziraju životni ciklus i kontinuitet. Primjerice, motiv *“drva života”* prisutan je od biblijske tradicije (Drvo života u Edenu) do nordijske mitologije (Yggdrasil, svjetski jasen). Saditi drvo često znači vjerovati u budućnost – jer drvo koje sadimo danas raste dugo nakon što nas neće biti. U tom smislu, sadnja je čin nade u opstojnost života.

U islamskoj tradiciji takođe pronalazimo *simboliku* drveta: Kur'an spominje *“lijepu riječ”* koja je poput dobrog drveta čiji su korijeni čvrsti, a grane sežu u nebo, dajući plodove stalno voljom Gospodara (Ibrahim, 24-25). Ovo drvo je metafora za vjeru i dobro djelo. S druge strane, *“loša riječ”* je poput lošeg drveta koje se lahko čupa iz zemlje, bez korijena (Ibrahim, 26). Dakle, drvo u

Kur'anu simbolizira čovjeka i njegova djela. Možemo reći da sadnja sadnice pred Sudnji dan predstavlja arhetipski čin vjere: vjernik želi ostaviti iza sebe “dobro drvo” – simbol dobrog djela koje će možda nastaviti davati plod. Ako primijenimo takav način razmišljanja, možemo ovaj hadis interpretirati i kao arhetipsku pouku: *sadnica* koju držimo u ruci dok se svijet ruši mogla bi predstavljati naš posljednji izbor dobra naspram zla, reda naspram haosa.

- Također, sadnica se javlja kao simbol reda i stvaranja: Haos je oko nas (Kijametski dan – raspad poznatog poretka), ali čovjek u ruci ima sadnicu – znak života, reda, onoga što raste i stvara. Posaditi je znači afirmirati poredak i kreativni čin naspram destrukcije. U tom smislu, sadnja je svojevrsni prkos haosu i ništavilu. To je kao paljenje svijeće u tami: možda neće spriječiti da tama zavlada, ali je plemeniti čin koji svjedoči o svjetlu. Arhetipski, to je slika heroja koji se bori za dobro do kraja, makar ishod bio neizvjestan.
- Sadnica je u ovom smislu i simbol nade i vjere: U psihološkom smislu, saditi nešto znači vjerovati da će budućnost doći. Čak i kada razum kaže da budućnosti nema (Sudnji dan nastupa), sam čin sadnje izražava prkosnu nadu. Vjernik (ili čovjek općenito) se definiše time da uvijek bira život i nadu.
- Sadnica kao naslijeđe: Sadnja drveta koje će živjeti nakon nas takođe simbolizira želju da ostavimo trag, da nas nadživi naše dobro djelo. To je poveznica sa pojmom *vakufa* ili ostavštine. Vjernik ne želi da njegov život bude uzaludan; on želi zasaditi nešto što će i dalje davati plod. Arhetipski, to odražava ljudsku težnju ka besmrtnosti kroz djela – ako već ne možemo fizički preživjeti Sudnji dan, možemo uložiti djelo koje je u skladu s Božijom voljom i tako položiti “sjeme” za budući svijet. U islamskom vjerovanju, naravno, ništa materijalno neće preživjeti Sudnji dan, ali moralna vrijednost djela hoće. Sadnica je, dakle, i metafora za dobro djelo koje stavljamo “u zemlju”, nadajući se da

će na Budućem svijetu prokljati u vidu nagrade i donijeti Allahovo zadovoljstvo.

- Arhetip obnovitelja: Mnogo puta u historiji, muslimani su se nalazili u situacijama koje su djelovale kao “kraj svijeta” – ratovi, propasti hilafeta, kolonizacija, prirodne katastrofe i sl. Uvijek se postavljalo pitanje: šta sad? Ovaj hadis nosi arhetipsku poruku *obnovitelja*: i kada je civilizacija razorena, vjernik ima dužnost da počne obnavljati, “saditi” iznova. To je ciklični arhetip smjene destrukcije i obnove (slično feniksu koji se rađa iz pepela). U islamskoj historiji vidimo pojavu *mudžeddida* – obnovitelja vjere svakog stoljeća – koji se pojavljuju nakon perioda dekadencije ili krize a koji se spominje u sljedećem hadisu: „Zaista će Uzvišeni Allah ovome Ummetu slati obnovitelja (*mudžeddida*) na koncu svakog stoljeća koji će obnoviti vjeru!“ (Ebu Davud, br.4291, u hadisu od Ebu Hurejre, r.a.). U metaforičkom smislu, svaki od njih je “zasadio sadnicu” za novi početak. Arhetipska pouka za vjernika jeste: nikada nemoj misliti da je tvoja civilizacijska ili duhovna misija završena; čak i ako prisustvuješ propasti, tvoj je zadatak posijati sjeme za novu eru.

Dakle, arhetipski značaj sadnice spaja simbol života, nade, naslijeđa i obnove. U kontekstu navedenog hadisa, sadnja može predstavljati *mapiranje staze smisla*: umjesto da se preda haosu (besmislu), heroj priče – a to može biti svaki od nas – bira da učini mali akt koji potvrđuje smisaoni poredak. Time, na arhetipskom planu, on pobjeđuje zlo: dok Dedždžal ili kaos uništava, vjernik obnavlja i gradi.

Interesantno je primijetiti i suptilnu duhovnu dimenziju: u islamskom učenju postoji predaja da će pred Sudnji dan nestati svako ko u srcu ima imalo vjere, te da će Sudnji dan nastupiti na najgorim ljudima. Ako to imamo na umu, onda je hadis o sadnji sadnice možda i test ili podsjetnik: “Budi do posljednjeg trena od onih koji čine dobro, da ne bi pripadao najgorima.” Drugim riječima, i taj posljednji čin sadnje sadnice može biti čin koji te svrstava među vjernike i dobre ljude, a ne one koji su digli ruke (ili,

neuzubillah, okrenuli se zlu). U tom svjetlu, sadnica je arhetipski “zadnje dobro djelo” koje razdvaja pravedne od nepravednih.

Sumarno, arhetipska analiza nam pokazuje da hadis o sadnji sadnice ima univerzalnu snažnu poruku koju bi razumjeli i ljudi van islamskog konteksta: nikada ne prestaj činiti dobro, jer u tome počiva iskonska vrijednost ljudskosti i nada u obnovu. Ovu poruku nalazimo u različitim formama kroz religije i mitove, što ukazuje da se obraća nečemu duboko ukorijenjenom u ljudskoj psihi. Za vjernika muslimana, ova arhetipska pouka dodatno je osnažena uvjerenjem da svaki njegov trud nadzire i cijeni Uzvišeni Stvoritelj.

Poruka hadisa savremenom čovjeku

U kakvom god kontekstu promišljali hadis o sadnji sadnice pred Sudnji dan – etičkom, filozofskom, ekološkom ili simboličkom – njegova krajnja poruka svodi se na bezvremenski princip: čovječe, čini dobro i budi odgovoran do samoga kraja. Ova poruka je izuzetno značajna za savremenog čovjeka, koji se suočava sa nizom kriza i izazova koje gotovo metaforički prizivaju sliku “smaka svijeta”.

Današnje doba karakteriziraju globalni problemi poput klimatskih promjena, pandemija, prijetnje nuklearnim sukobom, moralna nesigurnost i dezintegracija tradicionalnih društvenih vrijednosti. Mnogi ljudi, gledajući neumoljive statistike o globalnom zagrijavanju ili svjedočeći ratovima i stradanjima (najčešće i unutar samog islamskog svijeta – od dugotrajnih zločina na Bliskom istoku do društvenih potresa i izbjegličkih kriza u mnogim, većinski muslimanskim zemljama), zapadaju u pesimizam pa čak i očaj. Pitanje “ima li smisla išta činiti?” sve češće se može čuti, bilo eksplicitno ili u prešutnoj rezignaciji savremenog čovjeka.

Hadis o sadnici nudi jasan i decidno optimističan odgovor: da, ima smisla – i moraš nastaviti činiti ispravne stvari, jer to te čini ljudskim i održava iskru dobra u svijetu. Ova poruka ima nekoliko konkretnih primjena u savremenom kontekstu:

- Suočavanje s ekološkom krizom: Klimatske promjene su realnost koja mnoge baca u očaj zbog osjećaja da je prekasno za akciju. Islamski pristup, ilustriran ovim hadisom, bio bi: *Radi ono što je ispravno za Zemlju, čak i ako ne možeš preokrenuti tok historije.* Drugim

riječima, svaki vjernik treba da “posadi svoju sadnicu” – bilo doslovno (npr. da sadi drveće, štedi energiju, reciklira) ili metaforično (podržava pozitivne akcije i prakse, odgaja druge u duhu ekološke svijesti). Vjernik vjeruje da Allah cijeni trud, makar rezultati bili maleni ili nevidljivi. Tako se čuva nada i moralni integritet: umjesto da klonemo duhom pred veličinom problema, mi se fokusiramo na svoj emanet i doprinos. Svaka sadnica posađena danas akt je vjere u Božiju milost i sutrašnjicu koju On može donijeti, pa i onda kada prognoze izgledaju tamno.

- Društveno-političke turbulencije i ratovi: Mnoge muslimanske zemlje prolaze kroz teška iskušenja – ratove, revolucije, nestabilnost. Pojedinač često osjeća da je beznačajan pred silinama historije. No, hadis nam kazuje da niko nije lišen dužnosti činjenja dobra u svom domenu. Možda ne možemo odmah donijeti mir u cijeli svijet, ali možemo posaditi sjeme dobra u svom okruženju – pomiriti se sa komšijom, pomoći izbjeglici, odgojiti svoju djecu u duhu savremenog doba, boriti se protiv nepravde na lokalnom nivou. Te “male sadnice” društvene dobrote mogu opstati i rasti i nakon što “oluja” prođe. Historija svjedoči da su poslije rušilačkih ratova upravo takvi pojedinci – koji nisu izgubili humanost – bili jezgra obnove zajednica.
- Moralna dezorijentacija modernog doba: Savremeni čovjek, naročito mlađe generacije, suočen je sa relativizmom i često zbunjen po pitanju životnog smisla. Konzumerizam, digitalni mediji i gubitak tradicionalnih vrijednosti mnoge ostavljaju egzistencijalno praznima. U takvom ambijentu, može zavladata apatija – osjećaj da “ništa nema svrhe”. Hadis o sadnji sadnice šalje suprotnu poruku: *svaki tvoj postupak ima težinu*. On vraća osjećaj svrhe rekavši: “Tvoj zadatak je da činiš dobro- bez obzira na sve!” Smisao će proizići iz same te činjenice da doprinosiš nečem dobrom, čak i ako ne vidiš odmah rezultat. Za mladu osobu, to znači: uči, radi, razmišljaj, pomaži – ne

pitajući se odmah “šta ja imam od toga”, nego vjerujući da dobro nosi smisao u sebi. Na taj način se gradi karakter i pronalazi pravac u životu.

- Duhovna pouka – povjerenje u Allaha: Na dubljem nivou, ovaj hadis uči nas tevekkulu – oslanjanje na Boga. Vjernik čini sve što može od dobra, ali se ne pouzdaje u svoje rezultate, već u Božiju milost. Posaditi sadnicu u trenutku kataklizme je čin predavanja rezultata Allahu. To je kao da vjernik kaže: “Gospodaru, ja sam ispunio svoju dužnost do kraja, a rezultat je u Tvojim rukama.” U vremenu kad nas pritišću brige – hoću li doživjeti uspjeh, hoće li svijet propasti klimatski, hoće li biti rata – ova predaja nas smiruje: *radi ispravno i pouzdaj se u Uzvišenog za ostalo*. Tako se razbija anksioznost modernog života, zamjenjujući je smirenjem srca koje dolazi kad čovjek zna da je učinio svoju obavezu i da ostalo prepušta Božijoj volji.

Naposljetku, možemo reći da hadis “Posadi sadnicu i kad nastupi Sudnji dan” nosi univerzalnu poruku otpornosti i nade. On gradi *mentalitet pobjednika*, a ne žrtve okolnosti. Vjernik sa takvim mentalitetom uvijek vidi priliku za dobro djelo, za korisnu akciju, pa makar situacija bila krajnje nepovoljna. To je mentalitet koji su imali poslanici i dobri ljudi kroz historiju: ni u najtežim trenucima nisu gubili vjeru ni odustajali od svoje misije. Za savremenog muslimana – a i za svakog čovjeka dobre volje – ovaj hadis može biti izvor inspiracije da se nikad ne preda očaju.

Umjesto toga, treba da se ponašamo *kao da naše djelovanje može popraviti svijet*. U islamskom kontekstu to bi se prevelo: djeluj tako jer znaš da Allah može dati bereket tvojim djelima daleko iznad onoga što možeš vidjeti. Jedna posađena sadnica danas, u doba krize, sutra može značiti hranu za neko biće, hlad za putnika, kisik za atmosferu – ili simbolički, jedan čin dobrote može inspirirati druge i pokrenuti lanac dobra koji ranije nismo mogli ni zamisliti.

Zato je poruka hadisa savremenom čovjeku: Budi promjena koju želiš vidjeti, čini dobro pa makar svijet oko tebe gorio – jer u tome je tvoj spas i spas tvoje duše. Red, smisao i odgovornost

uvijek imaju vrijednost, a posebno u trenucima kušnje. Kao što se zvijezde vide tek u najtamnijoj noći, tako i naši moralni postupci posebno sjaje u vremenima mraka.

Zaključak

Hadis o sadnici na kraju svijeta, u kojem Poslanik Muhammed, a.s., savjetuje vjernika da dovrši čin sadnje čak i dok nastupa Sudnji dan, nosi višeslojnu i duboku poruku. Kroz analizu smo vidjeli da ta poruka obuhvata:

- Moralnu dosljednost i kontinuitet dobra: Vjernik je pozvan da čini dobro bez obzira na okolnosti, pa i onda kada je ishod tog dobra objektivno nemoguć. Time se ističe da vrijednost dobrog djela leži u njegovoj moralnoj prirodi i namjeri, a ne u opipljivom rezultatu. Uzvišeni Allaha gleda na trud i predanost, a ne na “uspjeh” u ljudskim terminima.
- Islamsku egzistencijalnu etiku odgovornosti: Ovaj nas hadis uči da je smisao života u preuzimanju odgovornosti i djelovanju ispravno uprkos haosu ili besmislu koji prijete izvana. Umjesto očaja ili pasivnosti pred krajem (bilo ličnim, civilizacijskim ili kosmičkim), vjernik odabire čin koji potvrđuje njegovu vjeru i ljudskost. Time život, ma koliko kratak ili osujećen, dobija smisao. Ovakav stav pronalazi paralelu i u savremenim filozofskim promišljanjima koja ističu da čovjek sam daje smisao svom životu kroz moralno djelovanje i odgovornost.
- Ekološku svijest i brigu o budućim generacijama: Sadnja sadnice simbol je ulaganja u budućnost. Islam, kroz ovaj i mnoge druge hadise, naglašava ekološku odgovornost čovjeka kao Božijeg namjesnika Zemlje. Čak i u trenucima bez nade, vjernik je dužan čuvati i izgrađivati svijet oko sebe. Ova ekološka etika, izgrađena na principima *emaneta* (povjerenja) i *hilafeta* (namjesništva), danas ima snažnu rezonancu dok se čovječanstvo bori s posljedicama klimatskih promjena i devastacije okoliša. Islamska tradicija nudi motiv nade i

dužnosti: *nastavi saditi drveće, nastavi činiti Zemlju zelenom, jer to je tvoja dužnost i kad nade ponestane.*

- Arhetipsku poruku nade, obnove i naslijeđa: Sadnica pred smakom svijeta stoji kao simbol prkosa smrti i ništavilu, poput svjetla u tami. Ona predstavlja vjeru da dobro nikada nije uzaludno. Arhetipski, to je slika junaka koji ostaje moralan do kraja, i pravednika koji ostavlja iza sebe trag dobrote. Ova univerzalna simbolika čini hadis razumljivim i vrijednim divljenja čak i onima koji ne pripadaju islamskoj vjeri, jer slavi najbolje u čovjeku: nesebičnost, ustrajnost i vjeru u smisao dobra.
- Praktičan vodič za suočavanje s krizama: Savremenom muslimanu (i čovjeku općenito) ovaj hadis poručuje da pred globalnim i ličnim krizama ne smije klonuti duhom. Naprotiv, upravo u težini iskušenja prepozna se karakter – hoćemo li odustati ili ćemo nastaviti da radimo ono što je ispravno? Islam traži ovo drugo: da ostanemo na strani dobra, ma koliko se malim činilo. U tome leži i nada u Božiju pomoć, jer vjera drži da Bog ne zaboravlja dobra djela Svojih robova, čak ni onda kada ih niko drugi ne vidi.

U zaključku, možemo parafrazirati suštinu hadisa riječima: “Čini dobro kao da će svijet vječno trajati, a budi svjestan Boga kao da će ti ovaj dan biti posljednji.” Ova misao obuhvata i horizontalnu odgovornost prema svijetu i vertikalnu svijest o vječnom susretu sa Stvoriteljem. Hadis o sadnici spaja te dvije perspektive na jedinstven način. On uči da se vjernik ne smije izgubiti ni u apokaliptičnom strahu (jer ga to ne opravdava da zapostavi dunjalučke obaveze), niti u ovosvjetskoj angažiranosti (jer i najmanje djelo radi Božijeg zadovoljstva ima univerzalni značaj).

Kao takav, ovaj hadis je dragulj islamske mudrosti koji nadahnjuje optimizam, aktivizam i duboko pouzdanje u smisao svakog plemenitog čina. U vremenu kada se mnogi pitaju ima li nade za čovječanstvo, odgovor Poslanika, a.s., odjekuje kroz vijekove: *Nada uvijek postoji – utjelovljena u ruci onoga koji sadi sadnicu, makar sutrašnji dan bio posljednji.*

Literatura:

- Kur'an-i-kerim (1977/2019). *Prijevod Besima Korkuta*. Sarajevo: El-Kalem.
- Abū Dāwūd, (2009). *Sunan Abī Dāwūd*. Riyadh: Dār al-Salām.
- Aḥmad b. Ḥanbal. (1995). *Musnad Ahmad* (I–VI). Beirut: Dār al-Kutub al-‘Ilmiyya.
- Al-Bazzār, A. b. ‘Amr. (1988). *Musnad al-Bazzār*. Medina: Maktabat al-‘Ulūm wa al-Ḥikam.
- Al-Bukhārī, (1989). *Al-Adab al-Mufrad*. Beirut: Dār al-Bashā’ir al-Islāmiyya.
- Al-Ṭabarānī, (1983). *Al-Mu‘džam al-Kabīr*. Cairo: Maktabat Ibn Taymiyya.
- Foltz, R. C., Denny, F. M., & Baharuddin, A. H. (Eds.). (2003). *Islam and ecology: A bestowed trust* (Religions of the World and Ecology, Vol. 9). Cambridge, MA: Center for the Study of World Religions, Harvard Divinity School; distributed by Harvard University Press.
- Ibn Ḥağar al-‘Asqalānī. (1959). *Fath al-Bārī bi-šarḥ Ṣaḥīḥ al-Bukhārī* (Vols. 1–13). Cairo: al-Maṭba‘a al-Salafiyya.
- Ibn Ḥağar al-‘Asqalānī. (1999). *al-Maṭālib al-‘Āliya bi-zawā’id al-Masānīd al-Thamāniya* (Vols. 1–4). Riyadh: Dār al-‘Āšima.
- Iskandar, A., Usman, A. H., & Abdullah, M. F. R. (2022, December). Preserving the Earth: Perspectives on Prophetic hadiths. *HADIS*, 13(24), 62–71.
- Karić, E. (2008). *Ekoloske poruke Kur’ana (Uvodna razmatranja)*. *Novi Muallim*, (35). Sarajevo: El-Kalem.
- Mian, H. S., Khan, J., & Rahman, A. U. (2013). *Environmental ethics of Islam*. *Journal of Culture, Society and Development*, 1(1), 69–74.
<https://iiste.org/Journals/index.php/JCSD/article/view/9158>
- Muhammad, B., & Davis, J. (2023, January 1). *Planting a tree in the end times: An analysis of an Islamic and Jewish saying*. Berkeley Institute for Islamic Studies.
<https://bliis.org/essay/planting-a-tree-in-the-end-times-an-analysis-of-an-islamic-and-jewish-saying/>

- Muslim b. al-Ḥajjāj. (2000). *Ṣaḥīḥ Muslim* (I–V). Riyadh: Dār al-Salām.
- Nawawī, Y. i. S. (1999). *Riyāḍ al-Ṣāliḥīn*. Beirut: Dār al-Kutub al-‘Ilmiyya.
- Nasr, S. H. (2017). *Susret čovjeka i prirode – duhovna kriza modernog čovjeka* (3. izd.). Sarajevo: El-Kalem.
- Peterson, J. B. (2018). *12 rules for life: An antidote to chaos*. Toronto, Canada: Random House.
- Sedić, F., & Pobrić, S. (n.d.). *Islam i ekologija kroz Kur’an i hadis* [PDF] – izlaganje sa naučne konferencije “RAZVOJ ODNOSA ČOVJEK-SREDINA KROZ PRIZMU EKOLOŠKE PEDAGOGIJE I PSIHOLOGIJE”. (file:///C:/Users/User%20PC/Downloads/Fuad%20Sedi%C4%87,%20Sejo%20Pobri%C4%87.pdf)

A SAPLING AT THE END OF THE WORLD: THE ISLAMIC–EXISTENTIAL ETHICS OF THE WELL-KNOWN HADITH OF MUHAMMAD (PBUH)

Esmir M. Halilović, PhD

Abstract

In this paper, we analyze a well-known hadith of the Prophet Muhammad (peace be upon him), which states: “If the Final Hour comes while one of you has a sapling in his hand, and he is able to plant it before it comes, let him plant it.” This seemingly simple advice carries profound symbolism of the moral duty to act regardless of the outcome. Through Islamic theology, and especially pragmatic and ecological ethics, as well as contemporary positive psychology, we shed light on the modern relevance of this hadith. We emphasize the symbolism of planting in moments of ultimate uncertainty, the value of order and responsibility over chaos, and the significance of this message in the context of today’s ecological crises, global upheavals, and the loss of meaning experienced by many. The hadith about planting at the onset of the Final Hour expresses the enduring importance of doing good, indicating that order, meaning, and responsibility remain fundamental virtues even on the threshold of the apocalypse.

Keywords: Seedling hadith; Islamic existential ethics; Environmental awareness in Islam; Responsibility and meaning.